

ДИМИТЪР ПОПОВ – КОМПОЗИТОР И МУЗИКАЛЕН ПЕДАГОГ.

БИОГРАФИЧНИ ФРАГМЕНТИ

Видин

ДИМИТЪР ПОПОВ ХРИСТОВ¹ е роден на 16 април 1879 г. в град Видин. Още от ранната си възраст проявява големи музикални заложби и пее в детски църковен хор, ръководен от баща му. В съседната къща живее цигулар, когото малкият Митко често посещава, за да възпроизвежда на неговата цигулка стари мелодии, които слуша от майка си.

Цялото семейство на Димитър Попов пее в хорове, в къщи и при събирания, но музикалните наклонности на Митко са най-силно развити. Бащата, свещеник Христо, забелязва голямата любов на сина си към музиката и поръчва да му направят гусла². Гуслата не задоволила Митко, който усеща в себе си необходимост от развитие и заявява на баща си, че иска да следва музика.

Букурещ

Под влияние на майката, която също забелязва увлечението на сина си, семейството изпраща Димитър в Букурещката консерватория. Две години младият музикант прекарва в румънската столица, но след това я напуска поради лошото отношение на наемодателите към студентите-музиканти. Младите инструменталисти трудно намирали квартири в центъра на Букурещ, а в покрайнините ги подслонявали само в малки стари и неугледни къщи.

Но Димитър има късмет. Намира прием в едно семейство от двама стари съпрузи, които го приемат като свой син. Но за изненада на хазяите му, след време той взема роял под наем, който пренася в квартирата си. Поради липса на място в стаята му се наложило да ползва капака на инструмента и като легло. Скоро обаче хазяите му не успели да издържат на целодневния „звук терор“ и на младия български музикант му се наложило да си търси безуспешно нова квартира.

---

¹ Държавен архив – Видин, Ф 528К, си1, ае 1, л 1-14. Публикуваният текст е писан от втората съпруга на Димитър Попов – Мара Попова. Той е придружителен към дарението, което тя прави на Държавен архив Видин на 18 ноември 1975г., документирано с протокол от 18 ноември 1975г. за предаване на творческия архив на Димитър Попов от съпругата му Мара Попова на Държавен архив –Видин, /ДА – Видин, ф. 528 К, оп.1, а.е. 40/. В настоящия труд публикувам текста със значителни съкращения, редакционни добавки, реструктуриране, осъвременена лексика и допълнителни пояснения.

² Средновековна разновидност на гъдулката. За разлика от нея гуслата има само една струна и липсват познатите в по-късни времена резониращи подгласници.

Прага

На следващата година баща му го изпраща в Прага. Там Димитър Попов е посрещнат радушно от българските студенти, следващи в Пражката консерватория. Но живота му поднася тежко изпитание. След като получава известие за смъртта на баща си, поради липса на средства Димитър не може да присъства на погребението във Видин. Това обстоятелство оставя травма в него за цял живот. Останал без издръжка (защото майка му е с малка пенсия), той започва да свири нощно време по кина, кръчми и увеселителни заведения. Непосилният труд в името на образованието култивира у Димитър Попов съзнанието че трябва да работи упорито и да бъде отличен студент в Консерваторията, за да получи стипендия от Чешката държава.

Враца и Видин

След като завършва Пражката консерватория, през януари 1898 г. Димитър Попов се завръща в България. В София той среща бъдещата си съпруга Стефана, която току що е завършила институт за учители по пеене и пиано. След един месец двамата сключват брак и заминават за Видин. През следващата година, на 24 юли 1899 г. в Русе се ражда синът им Сашо. По това време (1898 г.) Димитър Попов е назначен за капелмайстор на Врачанския полк. По-късно служи в Шестнайсети ловчански и Трети Бдински полк във Видин.

София

Премества се в София, за да започне работа в Трета девическа гимназия като преподавател по пеене. След няколко години е директор на същото учебно заведение. В гимназията Димитър Попов основава девически струнен оркестър, с който успява да изнесе спектакъл на операта „Камен и Цена“³. Представлението на „Камен и Цена“ дава възможност на Димитър Попов да открие таланта на прочутата наша певица от първата половина на XX век Анна Тодорова.⁴ По това време той

---

³ „Камен и Цена“ е втората българска опера, след „Сирмахкия“ на Емануил Манолов. И тя е по текст на Иван Вазов с автори Иван Иванов и чешкия капелмайстор Вацлав Кауцки

⁴ С покровителството на Димитър Попов, след спектакъла на операта „Камен и Цена“, Анна Тодорова (която той открива още през 1900г.) е приета като хористка в Софийската народна опера, а в последствие Димитър Попов организира кампания за изпращането ѝ на специализация в чужбина. Държавен архив – Видин, Ф 528К, си1, ае 1, л 2-3

открива още таланти, в това число братята Иван и Тодор Торчанови, които също са негови ученици.

Същевременно Димитър Попов полага ревностни грижи за музикалното възпитание и образование на даровития си син Саша Попов⁵. Благодарение на големия педагогически талант на Димитър Попов, синът му Саша става превъзходен цигулар и на деветгодишна възраст получава държавна стипендия за обучение при прочутия педагог проф. Карл Прил във Виенската консерватория.

Докато синът му учи във Виена, Димитър Попов изпраща там жена си и двете си дъщери Славка и Олга. А той започва да предава уроци, за да издържа цялото си семейство в австрийската столица. Във Виена Димитър Попов загубва дъщеря си Олга, която умира от скарлатина. Тази загуба, както и влошените отношения със съпругата му Стефана, сломяват за известно време композитора. Той престава да пише музика и ограничава дейността си само с часовете в гимназията и Духовната семинария. В семинарията организира добър хор от свещеници и ученици.

Видин

През 1912 г., по време на Балканската война, Димитър Попов написва песен за първия български пилот Христо Топракчиев, загинал край Одрин. През 1913 г. се появява романса „Раненият войн“ и една Елегия, посветена на погребани български герои в братска могила. По време на войната от 1912 до 1916 г. е мобилизиран като капелмайстор във Видин, по това време укрепен пункт. В родния си град той издига общото художествено ниво на духовия оркестър. Изнася концерти три пъти седмично с високохудожествени програми, с което издига музикалния вкус на гражданството. За тази дейност е похвален със заповед № 28 от 1915 г. от генерал-майор Кантарджиев.⁶ Продължава да се грижи за музикалното израстване на талантливия си син Саша, който по това време живее при баба си – майката на Димитър Попов.

София

На 30 март 1916 г. Димитър Попов се завръща в София и поставя началото на вестник „Артист“, в чиято редакционна колегия влизат: маестро Георги Атанасов, Кръстю Станчев – редактор на вестник

---

⁵ Бъдещият знаменит български цигулар, диригент и педагог професор Саша Попов.

⁶ Държавен архив – Видин, Ф 528К, си1, ае 1, л 4

„Пряпорец“, Любомир Бобевски – писател и поет, и журналистът Иванчо Костов. Вестникът води непримирима борба за издигането на българския музикален живот на европейско равнище. Предприема инициатива за основаването на Държавна музикална академия и за удостояването на военните капелмайстори с офицерски чин⁷.

Тулча и Бабадаг - Румъния

Към края на 1916 г. Димитър Попов отново е повикан на фронта. Изпратен е в 71 маршови полк, дислоциран в Тулча – Румъния. Капелмайсторът Димитър Попов се установява в село Малкоч, Тулченско, където основава младежки хор от местни музикални момичета и момчета. Този хор изнася редовно концерти в Бабадаг – където е щаба на полка. Българското население в Североизточна Добруджа ентузиазично приема младежкия хор и организира неговата концертна дейност. За пръв път по тези земи се появява български диригент.

Прилеп - Македония

Успехите на хора в Тулча и Бабадаг са причина Димитър Попов да бъде преместен в София и Кюстендил, където работи при генерал Никола Жеков⁸ в Генералния щаб на Българската армия. Полкът, в който композиторът служи е изпратен в град Прилеп /Македония/. Там Димитър Попов основава хор от 80 души и развива интензивна концертна дейност, като участва в различни увеселения на открито. Със заповед № 4970 от 30 август 1918 г. е преместен в град Крушево, Македония. Там капелмайсторът Попов също не бездейства. Появява се нов хор, който изнася концерти в Охрид, Струга, и Лин – Албания. За тази своя дейност генерал Никола Жеков го награждава с парична сума и похвала до всички военослужещи из гарнизоните в България.

Поражението на българските войски на фронта при Добро поле през септември 1918 г. прекратява просветителската дейност на Димитър

⁷ До Първата световна война военните капелмайстори са били със статут на чиновници в униформа и пагон до подпоручик /старшина/, без права за получаване на офицерско звание. Държавен архив – Видин, Ф 528К, си1, ае 1, л 4

⁸ Генерал Никола Жеков е виден български военен и политически деец. Роден е в Сливен през 1865г. След като е приет във Военното училище в София, от 1885 до 1944г. той участва във всички български войни и достига във военната йерархия до звание генерал –лейтенант. През 1915г. е министър на войната. Лежи три години затвора като отговорен за втората национална катастрофа. Емигрира в Австрия през 1915г. и в Германия през периода 1918 – 1921 и 1944г. През 1945г. е осъден на смърт от Народния съд. Умира на 1 ноември 1949г. във Фюсен, Бавария в изгнание. <https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%>

Попов. Той е изпратен в София да закупи боя за обувки за своя полк. При завръщането си на фронта заварва разгрома и участва в прибирането на войската.⁹ От щаба на Българската армия получава назначение за етапен комендант в Ниш. Тук Димитър Попов проявява голям патриотизъм и човешко благородство. С голям риск като комендант натоварва изтощените от дългия път български войници¹⁰ на завзетите преди това от германците налични вагони на Нишката гара. Докато немците се усетят, влаковата композиция потегля и връща войските в Родината им.

София

След 27 ноември 1919 г., по силата на Ньойския мирен договор Българската армия е разформирана. Отменена е задължителната военна служба. Докато Димитър Попов е на фронта, всички офицери и привилегирани музиканти останали в София заемат капелмайсторските и учителски места. Димитър Попов остава без работа, без средства и започва много труден живот. Принуден е да продаде военните си дрехи, дори ботушите си и с тези пари успява да преживее известно време. Решава да сформира една трупа от безработни артисти, за която написва семейни фарсови пиеси. С тази продукция тръгва на малко турне из близките до София градове: Радомир, Кюстендил, Дупница, Горна Джумая¹¹ и Петрич.

Завръщайки се от турнето, в процеса на борба за физическото си оцеляване той написва оперетите „Соня“, „Селима от Багдат“, „Найма“, комедиите „Граждански брак“ и „Жената на подначалника“. Тези фарсови пиеси имат голям успех и с тях Димитър Попов навлиза в попрището на драматург. Артистите, участвали в турнето из Югозападна България решават да основат първия кооперативен фарсов театър в София.¹² Съдружници наемат едно празно пространство на ул. „Сердика“ и „Екзарх Йосиф“, изграждат сцена, осветление, купуват евтини столове и летният театър се открива с подobaваща тържественост. Артистите, които сами рисуват декорите си изживяват щастливи дни, защото всяка вечер пространството е препълнено от хора. Но някои членове на трупата са с анархически и комунистически убеждения. Те се появяват на сцената със

---

⁹ след като България иска примирие и излиза от войната

¹⁰ Българските войници се придвижват от Македония до Ниш пеш. Държавен архив – Видин, Ф 528К, си1, ае 1, л 4

¹¹ Днес Благоевград

¹² В тази трупа играе и Антон Кутев - брат на изтъкнатия наш композитор Филип Кутев

знаковото тогава анархистично облекло - черни сатенени блузи, препасани с шнур. Това не се харесва на властта, защото по това време е пресен спомена от Владайското войнишко въстание през септември 1918 г. Със заповед от Дирекцията на полицията летният фарсов театър е закрит. Инвентарът е прибран и складиран на ул. „Сердика“ 2. Артистите са принудени отново да тръгнат на голямо турне из Северна и Южна България.

И второто турне на трупата има голям успех. На Димитър Попов му хрумват нови идеи. По пътя артистите се срещат с руската театрална трупа „Михаил Минин“, с която си разменят пиеси. Руската трупа получава от българските си колеги оперетите „Соня“ и „Селим от Багдат“, а българската трупа се сдобива с едноактните мозаечни пиеси „Павел Иванов“ и „Наталка – Полтавка“. Тъй като театралната публика по това време е твърде взискателна и не гледа с добро око на едноактни пиеси, Димитър Попов преработва руските подаръци. Той разширява пиесите до триактни и побългарява либретото. Така, въоръжена с нов репертоар, театрално-оперетната трупа обикаля много градове и села в България.

По време на тези турнета не липсват и драматични инциденти. През 1920 г., по време на железничарската стачка трупата пристига за спектакъл в Русе, а гардеробът остава блокиран в Свищов. Артистите нямат налични пари, защото преживяват от спектакъл на спектакъл. Налага се да заложат и продадат част от дрехите си, за да си платят хотела. Под гаранцията на благородни жители на Русе те получават салона на театъра на минамална цена и играят оперетата „Соня“ без костюми. По този начин успяват да дочакат края на стачката и с помощта на съпругата на Димитър Попов да намерят гардероба в Свищов и да продължат турнето.

Асеновград

В края на театралния сезон на 1921 г. трупата има спектакли в Станимака¹³ и Чепеларе. По време на почивка на артистите в Чепеларе, Димитър Попов получава покана от местния народен представител Колев и граждани на Станимака /Асеновград/, да стане учител по музика в града за 1-2 години. Семейство Димитър и Стефана Попови приемат поканата, защото градът им харесва. За един ден, с телеграма от Министерството на образованието Димитър Попов е назначен за учител по пеене в гимназията. В Чепеларе театралната трупа се разформирова, като ръководителят поема

---

¹³ От 1934 г. преименуван в Асеновград

грижа за съдбата на останалите без работа артисти. С писма и препоръки той помага на младежите да следват в българските висшите училища. Антон Кутев записва история, Филип Николов – инженерство, Георги Попов – медицина, а останалите актьори продължават да играят в други театри. На 15 септември 1921 г. Димитър Попов и съпругата му получават две мебелирани стаи и кухня и се установяват в Станимака /Асеновград/. По това време в този град живеят повече гърци и много малко българи. Буквално е разделен на две – с гръцко и с българско читалище. Гърците населяват източната част на града, а българите - западната. Двете етнически общности почти не общуват помежду си. Така просветната работа се оказва много трудна. Но Димитър Попов не се отчайва и отново проявява своя несломим дух и инициативност.

Директорът на гимназията Караоланов, народният представител от Българския земеделски народен съюз Колев, местният доктор Кисьов и други създават с Димитър и Стефана Попови комитет за издигане на културното ниво на града. Така само след два месеца Димитър Попов сформира поредната си театрална трупа от учители и с нея изнася преработената от него руска оперета „Павел Иванов“. Успехът е неочаквано голям и го насърчава да постави и другите си оперети „Соня“, „Селима от Багдат“ и комедията „Жената на подначалника“.

Тъй като местата в театъра са недостатъчни, гърците които масово посещават театъра, са принудени да носят столове от къщи, за да заплащат пълната стойност на билета си. Съпругата на Димитър Попов открива балетна школа за деца и с нея започва да изнася балетни спектакли. Гърците са очаровани и масово записват децата си в балета. Към края на 1921 г., по предложение на председателя на гръцкото читалище д-р Пендовели, става обединението на двете етнически читалища в едно, под името „Станимашко градско народно читалище“. Книгите също се събират в една библиотека и гръцките махленски училища се закриват. По този повод в града пристига специално министърът на просветата Стоян Омарчевски¹⁴ с делегация от изявени творци, за да поздравят това рядко за нашите географски ширини и манталитет побратимяване.

---

¹⁴ Стоян Омарчевски е един от най-изявените министри на народната просвета от първата половина на XX век, заедно с проф. Иван Шишманов. Роден е на 23 декември 1885г. в Нова Загора. Завършва философия и право в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. От 1905г. е член на Българския земеделски народен съюз. В периода 1920-1923г. заменя на поста министър на просвещението в правителството на Александър Стамболийски писателя Цанко Церковски. Стоян Омарчевски въвежда

Така протичат двете години непрекъсната работа в Асеновград. Със средствата от спектаклите, Димитър Попов купува на Асеновградското читалище пиано и инструменти за оркестров състав, който е бил необходим за изнасянето на оперетите. Същевременно той обучава даровити ученици от гимназията за попълване състава на оркестъра. В тази си дейност среща много съпротива от управляващите кръгове. Но за амбициозния възрожденец дори невъзможното става възможно.

Към края на втората година от договора на Димитър Попов, съпругата му се заразява от децата със скарлатина, в следствие на което намалява слухът ѝ в двете уши. Налага се лечение в София. При напускането на Асеновград, уважаваният музикант е изпратен от цялото население с духовна музика няколко километра по шосето към Пловдив.

Дупница

В София, докато съпругата му се лекува, Димитър Попов се среща с културни дейци от Дупница. Научили за успешната му дейност в Асеновград, те го молят да започне същата мисия и в техния град. Предлагат му по-добри битови условия. Димитър Попов се съгласява и веднага е преместен като учител в Дупнишкото педагогическо училище. Още през първата година (1923) от пребиваването си той основава граждански хор, с който изнася оперетни спектакли. В града по това време няма театър. Сцена има единствено във Военния клуб, но без завеса и съоръжения за декори. За да събере средства за сценично оборудване, той основава детска вокална група „Рилска теменуга“. С нея изнася благотворителни концерти и балетни спектакли с помощта на комитет, в който се включва и съпругата му. Със средствата от тези спектакли успяват да купят декорни съоръжения, завеса, осветление и инструменти за оперетния оркестър. Същевременно Димитър Попов ръководи и хорът на тютюно-работниците в града, чийто председател Костов е убит от активисти на Вътрешната македонска революционна организация. От този хор той излъчва участници в театралните и оперетните му постановки. **В**

задължителното основно образование в България, построява 1115 нови училища в малки населени места, освобождава от данъци детската литература. По негова идея първи ноември започва да се чества като ден на народните будители. Негов е и законопроектът за поставяне на бюстове на заслужили българи в централната алея на Борисовата градина. По време на управлението му се откриват медицинския, ветеринарния, агрономическия и богословския факултет на Софийския университет. / <https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%>

същото време започва да пише операта си „Лиляна“ и да просвирва части от нея в общите концерти с единия от ръководените от него градски хорове. За тази му дейност се появяват реценции в местния печат: „Трябваше другоградец да дойде, за да замени платнищената ни завеса с нова и да ни купи декори за срам на града“¹⁵

От приходите на спектаклите се купуват книги за библиотеката и комитетът оставя 75 000 /седемдесет и пет хиляди лева/! за постройка на нова читалищна сграда.

Тук трябва да се спомене и за един нелеп инцидент, при който Димитър Попов е можело да загуби живота си. За това, че е писал двойка по цигулка на една ученичка от института, чийто баща е загинал по време на гоненията срещу македонските революционни функционери, той е осъден на смърт чрез разстрел от дупнишки дейци на Вътрешната македонска революционна организация. Покойният баща е бил близък на лидера на организацията Иван (Ванче) Михайлов¹⁶, който лично се заел да разследва създалата се ситуация. Научил по свои канали за готвеното покушение, директорът на Педагогическия институт нелегално по странични пътища отвежда Димитър Попов в София. След като разбира от директора на института, че ученичката не се е извинила на учителя си, че не е подготвена за урок, защото е в траур, Иван Михайлов отменя заповедта за разстрел на дупнишкия клон на организацията. И определеният физически убиец, който очаквал Димитър Попов пред вратата на дома му е отзован.

Княжево

Дълбоко оскърбен, Димитър Попов повече не се завръща в Дупница. Разказва за инцидента в Министерството на просветата и още същата

---

¹⁵ Вестник „Знаме“, 5 декември 1922г. Държавен архив – Видин, Ф 528К, си1, ае 1, л 8

¹⁶ Иван (Ванче) Михайлов (1896-1990) е лидер на Вътрешната македонска революционна организация след убийствата на Яне Сандански, Тодор Александров и Александър Протогеров. Замесен в кървави конфликти със свои съмишленици (той е поръчител на убийството на своя приятел и учител Александър Протогеров), Ванче Михайлов се бори за разрешаването на македонския въпрос чрез провъзгласяването на независима македонска държава. В периода от 1918 до 1934г. пиринският край, Кюстендил и Дупница фактически са имали полуавтономия в рамките на България и са се управлявали от София чрез посредничеството на Ванче Михайлов. След преврата на 9 юни 1934г. Ванче Михайлов е обявен за издирване по обвинения в политически убийства и впоследствие задочно е осъден на смърт. Той емигрира в Турция, Полша, Хърватия, а след Втората световна война в Рим, където остава до края на живота си. <https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9>

седмица е назначен за учител в гимназията в село (по-късно квартал) Княжево. За по-малко от година Димитър Попов основава в Княжево църковен хор, а с ученици от гимназията поставя на сцена оперетата си „Сънят на Виолета“.

След известно време Министерството на просветата прави съкращения на учители. Димитър Попов предлага на директора да съкратят него в полза на младата му колежка Чаплакова, която току що е постъпила на работа. Премества се на булевард „Дондуков“ №2, където открива частно музикално и езиково училище. В него се записват 20 ученика, с които работят пет преподаватели. Димитър Попов взема часовете по цигулка, Иванка Бъчварова – пиано, Руска Колева – пластика и още двама други учители по немски и френски езици. Тази детска школа просъществува до 1936 г., след което временно преустановява работата си поради високите данъци, с които министерството на финансите облага частните училища.

През 1938 г. се обявява международен конкурс за написване на траурен марш по повод смъртта на Мустафа Кемал Ататюрк. След като композира пиесата, Димитър Попов я изпраща в Истанбул под псевдоним „Виола“. След два месеца, в Пловдив той получава съобщение, че творбата му е класирана на първо място и в турското посолство в София му е връчена наградата от 25 000 (двадесет и пет хиляди лева). В периода от 28 юли 1938 г. до 12 октомври същата година той посещава за три месеца Турция по покана на журито на конкурса, след което се връща в София.

Пловдив

Не било писано обаче Димитър Попов да стабилизира материалното си положение. По покана на баритона Александър Краев той заминава в Пловдив със свръхамбициозната задача да се създаде там частна опера. Независимо от организационния му талант тази инициатива пропада заради неудовлетворени лични амбиции на част от екипа. Димитър Попов се завръща в София сломен и изхарчил всичките си пари за хонорари на сформирания оркестър.

София

От септември 1939 до 1941 г. Димитър Попов отново подновява дейността на частната детска музикална школа. Съществуването ѝ обаче е много трудно. Учениците са малко, а разходите по поддържането на

сградата - огромни. По това време той вече е пенсионер с мизерна пенсия, която поделя с първата си съпруга-пианистка¹⁷. За Димитър Попов настъпват критични моменти. Той буквално е издържан от втората си съпруга си Мара Попова, която работи като хоноруван лектор в системата на софийските читалища по установена хонорарна таблица. Това състояние го принуждава да замине за Скопие заедно със своята дългогодишна колежка Руска Колева, която е учителка по гимнастика и пластика.

Скопие

В Скопие Димитър Попов не е приет радушно. На него гледат като представител на окупационните български власти.¹⁸ Колежката му Руска Колева се завръща в София, а след отстраняването на сръбския скопски митрополит, Димитър Попов е помолен от командирования български наместник от Светия синод да създаде църковен хор. Но местните скопски свещеници се отнасят неприязнено към него и към всички кадри идващи от България. За нуждите на църковния хор те ангажират немощни баби на достолепна възраст от местните християнски братства и му изплащат унижаващо нищожен хонорар. Димитър Попов бил много щастлив, когато е можел да даде някой урок по цигулка отново срещу мизерно възнаграждение. Краят на този труден за него период поставя инженер Георги Мутафов - командирован в Управлението на железопътния транспорт. Той вижда по скопските улици Димитър Попов в такова окаяно състояние, че потресен веднага докладва на ресорните български представители в македонската столица. На другия ден българският комендант го повиква и го назначава за капелмайстор на Скопския духов оркестър.

Големите му организаторски способности издигат авторитета на Димитър Попов. Още същата година е повишен в длъжността инспектор на духовите състави за цялата Македонска област и е изпратен да основе с наличните музиканти духови оркестри и малки формации във Велес, Битоля и Охрид. Той снабдява македонските си колеги с инструменти и

---

¹⁷ Димитър Попов се развежда с първата си съпруга Стефана през 1925г. По устни сведения на роднини, отчуждението между тях започва след като Стефана отива с трите им деца да живее във Виена, за да се грижи за тях по време на образованието им. Разводът през 1925г. вероятно е бил ускорен и от много странични обстоятелства. Родственици на Стефана Попова са заподозряни като съучастници на атентаторите в храма „Света Неделя“ и тя многократно е разпитвана в Дирекция на полицията .

¹⁸ По това време България влиза във Втората световна война като член на Тристранния пакт и окупира Вардарска Македония

възлага на по-образованите и способните от тях да дирижират. Със своя ведър характер, етични колегиални обноски и чувство за хумор той скоро си спечелва голяма симпатия сред македонските музиканти.

Радомир

След изтеглянето на българските войски от Скопие, Димитър Попов с камион е изпратен в своята военна част. От там веднага е командирован в Радомир, където замества един войник като представител на снабдяването на войската с хранителни продукти.¹⁹ Периодично се връща в София, където основава хор на Софийските чиновници, с които прави творческа екскурзия в страната.

София

През суровата зима на 1945 г., заедно с един полковник, Димитър Попов прави обиколка на кон из радомирските села. Възложената им задача е да реквизират хранителни продукти за военните поделения. Поради липса на ботуши, Димитър Попов придружава колегата си с леки обувки. Краката му измръзват и той заболява от пневмония. Постъпва на лечение във Втора областна болница, **където работи над оркестрацията и преписване на оркестровите щимове на операта си „Кремена“.** Съпругата му по това време е учителка по рисуване в село Брезово, Пловдивско. По-късно е преместена в Поморие и Трън, защото по това време Министерството на просветата издава закон, с който задължава всеки учител в София да прослужи две години в граничните зони. Останал сам, Димитър Попов написва няколко пиеси за цигулка и танга.

През 1947 г., когато съпругата му се завръща в София го заварва тежко болен, подслонен в приятелското семейство на инженер Михаил Максимов на булевард „Янко Сакъзов“ № 55. Жена му веднага го настанява във Втора областна болница на лечение. След 20 дни лекарите извикват съпругата му да го прибере, защото състоянието му е безнадежно. Димитър Попов се прибира в дома си на ул. „Узунджовска“ № 2. След като е прегледан от частен лекарски съвет в състав: проф. д-р Капитанов, проф. Владимир Томов, проф. Цонев, д-р Георги Попов²⁰ и д-р Гребенаров, по техен съвет Димитър Попов е настанен в клиниката на ул. „Бистрица“. Там

---

¹⁹ По това време българската армия се включва в последната фаза на Втората световна война, като воюва в Сърбия и Унгария в състава на Трети украински фронт против хитлеристка Германия¹⁹. Димитър Попов е изпратен да реквизира храни за войската.

²⁰ Негов племенник от Видин

поради гангрена д-р Георги Попов и д-р Гребенаров му ампутират десния крак. След 20 дневен престой Димитър Попов е приютен отново в дома на семейството на инженер Михаил Максимов, където продължава лечението му по частен път. Скулпторът Драган Лозенски, който е инспектор в Министерството на просветата, премества съпругата на Димитър Попов на работа по-близо до София, за да може да финансира семейство Максимови, което се грижи за болния ѝ съпруг. В този изключително труден момент Мара Попова отправя молба до министър-председателя Георги Димитров²¹, в която описва бедственото си състояние. Георги Димитров нарежда веднага тя да бъде устроена в София. Намират ѝ място в Дванадесета прогимназия в София, а след това в Четиринадесета гимназия в квартал „Банишора“. Мара Попова прибира болния си съпруг в къщи и започва да се грижи за него.

Събирането на семейството му повдига духа на Димитър Попов и той започва отново да работи. Придвижва се с патерици и прави разходки с файтон из София, придружен от жена си. По съвета на приятели и съпругата си, Димитър Попов се съгласява да сменят жилището си с друго на по-нисък етаж, да се снабди с инвалидна количка и с нея да излиза навън. Поради загубата на единия си крак той чувства неудобство да се показва в такова състояние пред хората. През 1953 г. преодолява смущението си и започва да излиза с инвалидната количка. Трогателното внимание на обществото, вежливото отношение на тогавашните милиционери, които винаги спират движението, за да може да премине по улицата, го вдъхновяват за творчество. Димитър Попов връща жеста на Георги Димитров към съпругата му като му посвещава песен. След това написва и други песни: „Пионерски марш“, „Сбъднати мечти“, „Спомени“, „София наша“, „Песен за Русе“, „Гладиоли“, „Пролет“, „Кокиче“ и др.

Поради строеж на нова кооперация на улица „Раковска“ № 164, където тогава живеят, през 1958 г. на Мара и Димитър Попови се налага отново да сменят жилището си. С договор на съкооператорите те получават две стаи на улица „поп Андрей“ № 5. Тъй като Димитър Попов е възрастен, по нормативни документи имал право на самостоятелна стая.²²

---

²¹ Като момиче Мара Попова работи като печатарска работничка заедно с Георги Димитров в едно помещение. Държавен архив – Видин, Ф 528К, си1, ае 1, л 14

²² По това време в София има голяма жилищна криза, причинена от унищожения огромен сграден фонд от англо-американските бомбардировки през 1944г. Строителството на нови жилищни и обществени сгради, както и възстановяването на по-леко засегнатите отежнява допълнително временното настаняване на евакуираните и

До завършването на кооперацията той временно е настанен в холна стая, тъй като другата е обитавана от неговия съкооператор Милчо Неев. В този хол става постоянно течение и Димитър Попов често боледува.

През месец май 1959 г. съседната стая се опразва и Димитър Попов подава заявление до Жилищната комисия тя да му се присъди законно. До изчакване на решението, той отново се простудява и заболява от пневмония. Лекуван е успешно в Трета градска болница. Сутринта на 29 юли 1959 г. пристига инспекторка от Жилищния район и му съобщава, че в исканата от Димитър Попов по закон стая ще бъде настанена наемателка. Димитър Попов се разстройва, че му се отнема възможността на стари години поне малко да бъде спокоен.

Същата нощ, в четири и половина часа той получава болки в сърдечната област, извиква силно името на съкооператора си и умира на 80г

„Апостолската музикална дейност на Димитър Попов е съизмерима с дейността на нашите национални революционери. Житетският път и огромното дело на този изключително плодовит, талантлив, неуморно трудолюбив и съзидателен видински музикален деец трябва да се знае и популяризира сред културното ни общество, защото в анализите за музикалното изкуство на Третата българска държава, няма подобен аналог...“²³

Според съпругата му Мара Попова,²⁴ след 9 септември Димитър Попов никога не е правил постъпки, да се възползва от привилегиите, които получават по това време дейците на изкуството.²⁵ Тя определя съпруга си като „предан гражданин на своя народ, скромн учител – пенсионер с 30 лева пенсия, без способности да се бута тук и там“²⁶. Пак според нея ако не е бил принуден да търпи битови неудобства по това време, той е щял да разшири още творческия си актив.

чакащите нови жилища хора. / Бомбардировките на България през Втората световна война <https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0/>

²³ Йоцов, Йоцо. Градът на завоя, СД „Експрес“ 3М – Видин, стр. 479

²⁴ Държавен архив – Видин, Ф 528К, си1, ае 1, л 12

²⁵ По това време хранителните продукти все още се разпределят, чрез купонна система и нормирани дажби. Хората на изкуствата имали право на допълнителни купони, както и някои други привилегии.

²⁶ Държавен архив – Видин, Ф 528К, си1, ае 1, л 12

До края на живота си Димитър Попов и Мара Попова нямат деца от брака си и собствено жилище. След смъртта на съпруга си, Мара Попова е преместена ²⁷ да живее в кооперация на улица „Янтра“ №3 в близост до Военната академия.

Сред най-изтъкнатите ученици на Димитър Попов са:

Проф. Саша Попов (1899 – 1976) – цигулар, диригент и педагог

Проф. Ана Тодорова (1892 – 1972) – мецосопран в Софийска опера и педагог

Проф. Петър Христосков (1817 – 2006) – цигулар със солова кариера,
концертмайстор на Софийска филхармония,
композитор и педагог

проф. Петър Райчев (1887 – 1960) – тенор, режисьор и музикален педагог с
международна известност

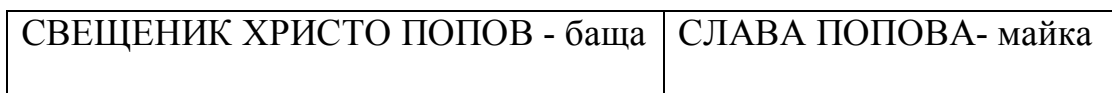
Проф. Тодор Торчанов (1884 – 1928) - цигулков педагог

Иван Торчанов (1886 – 1928) – един от първите български концертиращи пианисти

РОДОСЛОВНО ДЪРВО НА ДИМИТЪР ПОПОВ

---

²⁷ Вероятно от Жилищен фонд

↓

ДИМИТЪР ПОПОВ – син

↓

Никола Попов – син

↓

Проф. Георги Попов-хирург
братовчед на проф. Саша Попов

↓

Проф. САША ПОПОВ

син на Димитър Попов
от първия му брак

↓

Славка Попова
дъщеря на Д. Попов
от първия му брак

↓

Олга Попова
дъщеря на Д. Попов от първия му брак
починала от скарлатина във Виена през 1901 г.

↓

Валери Попова (сопран) –внучка

на Димитър Попов и дъщеря на проф. Саша Попов
от брака му с пианистката Вера Даскалова

↓

Александрина Пендачанска (сопран) –правнучка
на Димитър Попов, внучка на проф. Саша Попов
и дъщеря на Валери Попова

↓

Доц. Иванка Нинова (мецосопран)
правнучка на Димитър Попов

След смъртта на Димитър Попов, втората съпруга на композитора – художничката Мара Попова прави трогателни и упорити усилия да популяризира творчеството на съпруга си. На 18 март 1961 г. тя депозира в Централния комитет на Българската комунистическа партия подписка от видни тогава музикални общественици, с която предлага всичките произведения на Димитър Попов да бъдат оценени от специализирана комисия.²⁸ Вдовицата се е надявала това да бъде първа стъпка, към евентуална постановка на някоя от оперите на съпруга ѝ. Сред личните подписи, които не са дублирани с изписване на конкретното име, може да се разпознае и това на Никола Янев – виден пловдивски юрист, музикален любител и публицист.²⁹

²⁸ Писмо от група музиканти до ЦК на БКП – Държавен архив – Видин, Ф. 528К, оп. 1, а е 4, л. 1

²⁹ Никола Янев е баща на диригента, общественика и публициста проф. Емил Янев

Завеждащият музикалният отдел на Централния комитет на Българската комунистическа партия препраща Мара Попова в тогавашния Институт за музика към Българската академия на науките, оглавяван от именития Петко Стайнов. Предложението е Институтът да направи откупка на творбите. С това си действие може да се предположи, че експертът на ЦК на БКП е искал да подпомогне материално старата, болна и живеещата с малка пенсия вдовица. От Института за музика няколко години отправят Мара Попова към оперните театри в София, Пловдив, Русе, Варна и Стара Загора с идеята дирекциите да направят селекция на произведенията и евентуално да направят постановка от собствените си бюджети. Като мотиви за отправянето на Мара Попова те посочват липсата на резерви в собствените си бюджети и други неотложни нужди на Института. След като не получава отговор от директорите на оперните театри, Мара Попова се обръща към Съюза на българските композиторите за съдействие. От там ѝ отговарят, че нямат компетенции да преценят стойността на произведенията на Димитър Попов.³⁰ При огледа на творбите, експертна комисия ѝ предлага да преговаря с някои композитор, който да редактира композициите и да осъвремени хармонията. Те обаче не се ангажират с никакви разходи по евентуалното преаранжиране на някоя творба. При повторен оглед на оперите, направен лично от Марин Големинов³¹, той директно отговаря, че евентуална постановка в София ще е много трудна, защото тематиката на либретата не е актуална и той отново ѝ предлага да си избере съавтор, който основно да преработи партитурите.

Мара Попова отново се връща в Института за музика към Българската академия на науките. Среща се Петко Стайнов, който твърде непсихологично започва да се хвали какъв добър бюджет има института и как държавата е направила откупка на оперите на маестро Георги Атанасов за повече от 100 000 тогавашни лева. След което обяснява, че в момента нямат пари и ѝ предлага да ги подари.³²

След девет годишно чакане, Мара Попова пише последното си изложение до ЦК на БКП, чието съдържание е сходно с предходното. Новостите тук са, че на вдовицата на композитора ѝ е предложено да се обърне лично към Панчо Владигеров за евентуално съавторство, а служителят от Института за музика Андреев ѝ обяснява, че ту нямат пари

---

³⁰ Изложение от Мара Попова, Държавен архив –Видин, ф. 528 К, оп.1, а.е. 4, л 2

³¹ Тогава директор на Софийската опера

³² Изложение от Мара Попова, Държавен архив –Видин, ф. 528 К, оп.1, а.е. 4, л 3

за откупка, ту че ако откупят творбите, те ще потънат в архивите и никога повече няма да имат шанс да бъдат изпълнени. От новата си среща с Петко Стайнов, Мара Попова разбира, че приоритетите на Института са да закупи нов магнитофон и автомобил за експедиците на фолклористите по селата и че ведомството в момента прави откупки от архива на Панчо Владигеров. В изложението си вдовицата покрусена събщава, че покойният ѝ съпруг, заедно с музиковеда проф. Стоян Брашованов е един от инициаторите за създаването на Института за музика към Българската академия на науките и че от организацията искат от нея, бедната вдовица, без собствено жилище и малка пенсия да подари творчеството на съпруга си. А същото време откупуват на високи цени грамофонните плочи от личната колекция на Панчо Владигеров. Мара Попова задава риторичен въпрос на Петко Стайнов *„Вие като сте толкова богат, подарявате ли Вашите композиции?“* Накрая на изложението си³³ Мара Попова призовава българските композитори да загърбят егоизма си, дребните дразги помежду си, користолюбието и властолюбието си. Тя изгражда хипотеза, че е жертва на възмездие от страна на някои членове на Съюза на българските композитори. Защото синът на съпруга ѝ Саша Попов - диригент на Софийската филхармония и някогашния Царски военен симфоничен оркестър, преди да емигрира, понякога е отказвал да свири посредством композиции, дори на някои мастити членове на СБК.

През 1975 г., вече на преклонна възраст, Мара Попова³⁴ решава да дари безвъзмездно целия архив на съпруга си на Държавен архив – Видин. С протокол³⁵ от 18 ноември 1975 г., комисия в състав: Тома Пеков Томов и Иван Генадиев Канчелов от тогавашния Окръжен съвет за изкуство и култура във Видин съставят протокол за предаването на имуществото. В протокола дарителката изразява желание авторското право върху творчеството на Димитър Попов да се запази и изпълнителите да не допускат изменения на музикалния текст, либретото и общата концепция. Тя изразява и желанието си чистите приходи от евентуалните изпълнения на произведенията на Димитър Попов да бъдат отчислени във Фонд на името на Димитър Попов и да се изразходват за подпомагане на даровити деца, девойки и младежи от видинския край за музикалното им образование. В

---

³³ Изложение от Мара Попова, Държавен архив –Видин, ф. 528 К, оп.1, а.е. 4, л 8

³⁴ Мара Попова също е родена във Видин

³⁵ Протокол от 18 ноември 1975г. за предаване на творческия архив на Димитър Попов от съпругата му Мара Попова на Държавен архив –Видин, ДА – Видин, ф. 528 К, оп.1, а.е. 40, л 1

този документ дарителката пояснява, че *„нейният съпруг Димитър Попов приживе многократно е заявявал, че желае след неговата смърт изкуството му да се ползва по разпореждане на Видинската община³⁶ . Другият наследник, Саша Попов³⁷ , син на композитора, писмено от Лос Анжелис също дава съгласието си³⁸ . В края на протокола е отразено и желанието на дарителката на подходящо място, в помещение на тогавашния Окръжен съвет за изкуство и култура – Видин да се постави снимка на Димитър Попов придружена от кратка негова биография.*

Както беше споменато, в първото си изложение до Централния комитет на Българската комунистическа партия, след втората си среща с директора на Софийската народна опера Марин Големинов той дава препоръка на Мара Попова да намери съавтор, който да *„актуализира“* музикалния език. В изложението си вдовицата прави кратка характеристика на оперното творчество на съпруга ѝ, макар че тя не е музикант:

„Тематиката на всички творби на Димитър Попов е битова, актуална и с твърде поучителни сюжети с изявен патриотизъм. Всички опери са писани по време на Първата световна война

Операта „Кремена“ е със сюжет от Балканската война. В нея се рисуват силни характери, устойчиви на съблазни за богатство, любов към Родината, отвращение от войните и романтична любов

В операта „Лиляна“ героинята презрително отхвърля прелазаната от баща ѝ женитба с богат лихвар. Тя търси истинската чиста любов

---

³⁶ Тогава Окръжен съвет за изкуство и култура – гр. Видин

³⁷ Знаменитият цигулар, диригент и педагог Саша Попов

³⁸ Във същата архивна единица, под № 40, в Държавен архив – Видин е запазено писмо от кореспонденцията между художничката Мара Попова и Председателя на окръжния комитет за изкуство и култура в град Видин. В него е цитирано и писмо на Саша Попов до Мара Попова, в което той дава съгласието за нейното дарение. В това писмо именитият музикант ентусиазирано благодари за този мил жест към баща му и изразява желание при предстоящото му гостуване в България през следващата година да направи авторски гала концерт с творби на баща си с Видинския симфоничен оркестър под негово ръководство. В същия текст Саша Попов дава кратки сведения и за рода Попови и изброява някои членове като Свещеник Христо, баба Слава, братовчеда си проф. Георги Попов и др. За жалост, на 12 август през следващата 1976г., на път за България /и предстоящ концерт със Софийската филхармония по покана на Константин Илиев / Саша Попов получава инфаркт и умира на летището в Лос Анжелис.

на музиканта Петър и умира от куришума на алчния си баща. Сюжетът наистина е остарял, но е винаги актуално възпитателен.

Сюжетът на операта „Кръвта говори“ в едно действие е исторически от времето на турското робство.

Димитър Попов живя като честен българин на своята епоха. Вълнуваше го всичко, което вълнуваше и съвременниците му. Необходимостта да твори музика никога не е била от желание за печалби, а да даде нещо от себе си на хората. Музиката му не е Вагнерова.³⁹ Но не е и взимствана от други композитори. Тя е порив на чисти чувства на скромния български учител, който имаше малка учителска заплата и кристална душа⁴⁰

Протоколът с който Мара Попова дарява целия архив на съпруга си

---

³⁹ Вероятно Мара Попова е имала предвид „модерна“. Тогава Вагнеровата музика е била синоним на модерност. (бележка Иванка Нинова)

⁴⁰ Изложение от Мара Попова, Държавен архив –Видин, ф. 528 К, оп.1, а.е. 4, л 3

ПРОТОКОЛ

Днес, 18.XI.1975.год. комисията в състав: Тома Петков Томов и Иван Генадиев Канчелов от Окръжен съвет за изкуство и култура - гр.Видин и Мара Димитрова Попова - художник от гр.София, ул."Макари-сполска" № 2 съставиха настоящия протокол със следното съдържание:

Мара Димитрова Попова, наследница на композитора и музикален педагог - Димитър Попов родени идвамата в гр.Видин и жители двете години на същия град, с писмено предложение до Окръжния съвет за изкуство и култура - гр.Видин, се изрази желание да бъдат предадени безвъзмездно на СИК - гр.Видин съхраняваните от нея музикални творби на композитора и музикален педагог Димитър Попов, като СИК-Видин да ги ползува чрез сценични и балетни постановки, за концерти и други музикални прояви в гр.Видин, другаде в страната и извън нея. Мара Димитрова Попова припомни, че творбите трябва да запазят авторските име на Димитър Попов, както и да не се допускат изменения в тях /нотен текст, либрето и др./

Мара Димитрова Попова поясни желанието си, защото при използване на творбите да се отнасят в фойд на името на Димитър Попов и се изразходват за подпомагане даровити деца, девойки и младежи от видинския край за музикалната им подготовка.

Мара Димитрова Попова потвърждава направеното от нея предложение и поясни още:

1. Нейният съпруг - авторът Димитър Попов приживе многократно е заявявал, че желае след неговата смърт изкуството му да се ползва по разпоредба на Окръжния съвет за изкуство и култура - гр.Видин
2. Другият наследник на Димитър Попов, синът му, именития диригент професор Саша Попов, починал в чужбина, винаги е споделял идеята на баща си изложена в точка първа и че напоследък писмено е потвърдил това си становище.

В съответствие с казаното по горе Мара Попова предаде на комисията, подписала настоящия протокол следните творби:

1. Опера "Кремена" - в три действия /либрето, клавири, партитури и щикове/.
2. Опера "Лиляна" - в две действия /либрето, клавири и партитури/.
3. Опера "Кръвта Госври" - в едно действие /либрето, клавири и партитури/.